

УДОСКОНАЛЕННЯ РІВНЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА ЯК ДІЄВИЙ ПРИНЦИП РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

В сучасних умовах розбудови правової держави в Україні актуальне місце посідає проблема рівня правової культури. Розвиток людства в умовах глобалізації, так чи інакше, залежить від соціального явища «право», яке, в свою чергу, пронизує розвиток найбільш важливих сфер та правовідносин в суспільстві. Натомість, правова система України свідчить про нагальність вирішення питання, яке лежить в контексті удосконалення рівня правової культури суспільства.

Останнім часом в Україні склалась тенденція втрати правом свого авторитетного значення, що виявляється, насамперед, у тому, що в суспільстві немає цінності та поваги до нього та його окремих інститутів. Це, в свою чергу, безпосередньо впливає на зниження рівня правової культури та занепад розвитку України як правової держави.

У сучасній юридичній літературі з теорії права категорія «правова культура» є широко дослідженим терміном. У своїх доктринальних роботах теорію правової культури вивчають ряд вітчизняних вчених-правознавців, зокрема: М. Кельман, В. Ковальський, О. Мурашин, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Скакун та інші. Науковці аналізують структуру, значення, види, а також шляхи та методи підвищення рівня правової культури. В підручниках з теорії права, правова культура визначається переважно, як одна із форм правової свідомості, змістом якої є знання про право [2, с. 316]. Правосвідомість та правова культура — нерозривно пов'язані між собою правові інститути.

Не зважаючи на це, за роки незалежності України актуального значення набуває формат вивчення проблеми удосконалення рівня правової культури як принципу розвитку правової системи.

Правознавці визначають правову культуру переважно як систему правових цінностей, які, у свою чергу, мають відповідати рівню правосвідомості особи, суспільства в цілому.

Правова культура і правова свідомість, на думку окремих вчених, виникають як результат процесу правової соціалізації особи, під яким розуміється входження особи в правове середовище, послідовне набуття нею правових знань, правових цінностей і культурних надбань суспільства, процеси їх втілення у правомірній поведінці суб'єкта, його правовій активності [8, с. 216].

Не зважаючи на нерозривність понять «правова свідомість» і «правова культура», в науковій сфері їх відрізняють одне від одного за формами прояву. Правосвідомість особи проявляється, перш за все, в правовій культурі, хоч і вона в свою чергу впливає на формування правосвідомості. Це означає, що правова культура проявляється в різноманітних формах правомірної діяльності і поведінки. Правосвідомість може проявлятися в правовій діяльності і поведінці, але в такому випадку вона зливається з правовою культурою. Це свідчить про те, що правосвідомість і правова культура функціонують тільки в правомірній діяльності і поведінці. Без діяльності вони можуть існувати тільки умовно [4, с. 94].

Правова культура, як важливе явище в правовій системі держави, пронизується загальною культурою суспільства, яка закріплюється нормами права і моралі, правомірною поведінкою. Під поняттям «культура», філософи-мислителі розглядають сукупність духовних і матеріальних цінностей в процесі історичного розвитку суспільства. Категорію «правова культура» можна розглядати як категорію, що відображає вплив права на культуру, а культуру на право [2, с. 316-322].

Визначень правової культури існує велика кількість, науковці розглядають дану категорію під вектором різних підходів. Ми вважаємо, що цей факт свідчить про важливе місце та актуальне значення цього поняття в юридичній науці, державному будівництві і розвитку правової системи держави.

Правова культура — це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності [7, с. 168].

В теорії держави і права розрізняються такі концептуальні види правової культури, як правова культура суспільства, правова культура особи та професійна правова культура.

Зупинившись більш детально на правовій культурі суспільства, посилаючись на дані науки, з'ясувалось, що дану категорію слід розглядати наступним чином. Правова культура суспільства надзвичайно складний феномен. Вона пов'язана із суспільною правосвідомістю, з формами реалізації і застосування правових норм, із станом законності та правопорядку, з правотворчою діяльністю, з демократією. На суспільному рівні в структуру правової культури входять всі позитивні правові явища, в тому числі система права і система законодавства [4, с. 95].

Правова культура суспільства охоплює всі правові явища в динаміці їх розвитку, характеризується та визначається станом загальної культури населення, якістю національного законодавства, існуванням гарантій захисту прав та свобод людини і громадянина, рівнем правосвідомості, станом правопорядку, законності та юридичної практики [2, с. 320].

Ми вважаємо, що правова культура суспільства — це усе позитивне, що вироблене людством у сфері права, що являє собою в сукупності якісний стан життя суспільства та розвитку правової системи держави, за умов належного рівня правосвідомості певного суб'єкта.

Говорячи про рівень правової культури, його можна класифікувати на: низький рівень, середній та високий. Для того, щоб визначити рівень правової культури, ми вважаємо, необхідно вченим-правознавцям та педагогічним працівникам виробити критерій чи методику, за якими можна було б об'єктивно його встановлювати.

Слід зазначити, що одним з основних факторів, які впливають на розвиток рівня правової культури, є подолання існуючого в суспільстві зневажливого ставлення до права, тобто правовий нігілізм. Причинами появи такого явища можна вважати політичну та економічну нестабільність, політичну нетерпимість, функціонування нестабільного і суперечливого законодавства, зловживання посадовими особами своїм службовим становищем, порушення конституційних прав і свобод людини та громадянина, низький рівень правових знань в суспільстві тощо. В системі заходів подолання правового нігілізму в сучасних умовах пріоритетного значення набуває науково обґрунтована державно-правова політика України, яка б відповідала демократичному розвитку нашого суспільства [5, с. 55]. Адже правова культура є складовою частиною і найважливішою засадою демократії [6, с. 469].

Передумовами виникнення правового нігілізму в сучасному українському суспільстві є ряд певних протиріч. Одним із прикладів можна розглянути динамічність законодавства, його нестабільність, що впливає на ігнорування прийнятих законів, невиконання та відсутність поваги до них — що уособлює собою сприятливі умови породження явища правового нігілізму. До цих умов, ми вважаємо, слід віднести збільшення правопорушень, порушення прав і свобод людини та громадянина, недодержання тих чи інших вимог законодавства та зловживання службовим становищем з боку посадових осіб в органах державної влади всіх рівнів, що за умов всіх законів логіки є не припустимим фактом в умовах розбудови правової, соціальної держави.

Правовий нігілізм — негативне явище в суспільстві, яке впливає на занепад сучасних демократичних основ розвитку правової системи держави. Подолання правового нігілізму, на нашу думку — дієвий напрям в прогресивному розвитку країни, її суспільства, правової та політичної систем, а отже, і рівня правової культури в цілому.

Враховуючи думку окремих вчених-правознавців з приводу правової культури як різновиду суспільної культури, яка містить у собі знання і уявлення про право, слід зазначити, що виконання загальнообов'язкових правил поведінки на свідомому рівні будуть досягнуті за умов належного рівня правових знань, а отже, і правової культури серед населення.

Сучасний стан правової культури перебуває у кризовому стані, у процесі пошуку більш раціональних орієнтирів. Кризові явища, аморальність, глобальна бідність та інші негативні прояви змушують людей і українське суспільство заради виживання здійснювати переоцінку тих правових і соціальних цінностей, норм, інститутів, які не відповідають потребам сучасного життя. Удосконалення правових знань дасть можливість вплинути на рівень правової культури в суспільстві й тим самим на ефективний демократичний розвиток побудови правової України. Адже кризові явища правової культури породжують кризу національної правової системи держави [1, с. 47].

Людина не поважає право оскільки не вбачає в ньому надійну опору, гаранта стабільності, спокою і злагоди. В таких умовах навіть у законослухняних громадян розвивається нігілізм, недовіра до існуючих правових інститутів. Визнання і конституційне закріплення природних прав і свобод людини не супроводжуються сьогодні адекватними засобами по їх зміцненню і практичному втіленню в життя. А неможливість здійснювати своє право породжує у певної особи відчуття «відсторонення» від нього, розчарування, неповагу та зневіру.

В юридичній літературі з теорії права вченими-юристами запропоновуються шляхи та методи підвищення рівня правової культури, скажімо, умови, які можуть вплинути на підвищення її рівня.

Наприклад, показниками правового прогресу є високий рівень правової культури, який передбачає: 1) правові знання; 2) добровільність виконання вимог правових норм; 3) престиж, авторитет юридичної науки; 4) участь громадян в управлінні державою; 5) реальність прав і свобод громадян; 6) якість роботи судових та правоохоронних органів; 7) ефективність правового регулювання; 8) належне правове виховання; 9) належний рівень розвитку всієї системи юридичних актів; 10) стан законності в суспільстві, тобто якою мірою суб'єкти правовідносин дотримуються юридичних норм, що діють в суспільстві [3, с. 244].

Певна кількість вчених у своїх наукових працях вивчають правове самовиховання. До певної міри, цю категорію, ми вважаємо, можна розглядати як метод підвищення рівня правової культури. Але правове самовиховання буде ефективне за умови його якості та професійності. Юридична наука, законодавство, правова сфера в цілому має настільки специфічну мову, що в деяких питаннях унеможлиблює процес правового самовиховання. Хоча за умов накопичення загальних правових знань — це дієвий метод навчання. При цьому ми вважаємо, що вплив на рівень правової культури правове самовиховання конкретної особи підвищить, а населення держави — суто не змінить.

З точки зору досліджуваної теми ми вважаємо, що ефективно вдосконалення рівня правової культури в громадянському суспільстві буде можливе за умови здійснення правової освіти населення — правовий всеобуч, правове виховання.

Підвищення рівня правової культури можливе за умови правового виховання. На нашу думку, правове виховання обмежується впливом на невелике коло осіб. Суттю правого виховання можна назвати те, що цей правовий інститут являє собою концепцію формування правової настанови з метою вдосконалення інформації, знань, умінь та навичок конкретної особи з урахуванням інтересів суспільства, яка в результаті тих чи інших обставин потребує правонавчального впливу на власну деформовану свідомість неправомірної поведінки. Метод правового виховання обмежується конкретною особою чи групою осіб, а отже, на загальний рівень правової культури суспільства України не вплине.

Крім цього, удосконалити рівень правової культури суспільства допоможе правовий всеобуч як фактор формування правової культури повинен проводитись з врахуванням умов розвитку суспільства.

Врахувавши не значну кількість конкретних підходів до визначення терміну «правовий всеобуч», ми можемо сформулювати власне бачення цієї досить конкретної юридичної категорії. Ми вважаємо, що правовий всеобуч — це процес здійснення правового навчання суспільства шляхом відродження цінностей та поваги до права з метою підвищення рівня правової культури особистості, а отже, населення держави в цілому.

Способами здійснення правового всеобучу населення, на нашу думку, можна вважати наступні рекомендаційні умови:

1. Міністерство культури та Міністерство освіти і науки, молоді та спорту спільно із Міністерством юстиції та Міністерством внутрішніх справ України, а також юридичними науково-практичними установами повинні організувати робочу групу для розробки, а згодом впровадження в дію правоосвітньої методично-практичної програми загального правового всеобучу населення України.

2. Підприємства, організації, корпорації для трудового колективу повинні проводити правознавчі курси або лекції, запрошуючи фахових спеціалістів та вчених-правознавців, що допоможе підвищити достатні правові знання серед працівників.

3. Рекомендувати телерадіокомпаніям та друкованим засобам масової інформації державної та недержавної форм власності вести рубрику, програму тощо правовиховного характеру із залученням спеціалістів-юристів, вчених, посадових осіб державних органів влади.

4. Організувати загальнообов'язковий спецкурс з юридичної науки, в який включити питання юридичної техніки, основ держави і права, конституційного права, інших правових інститутів та правоосвітніх програм серед депутатів всіх рівнів і посадових осіб державних органів влади з метою підвищення високого рівня правових знань і правової культури, яка повинна бути вищою за рівень правової культури інших громадян. Для проведення роботи запрошувати провідних вчених-правознавців держави, а по завершенню курсу проводити підсумкові роботи з оцінкою та сертифікувати слухачів.

5. Забезпечити належну підтримку для проведення обов'язкового правознавчого курсу лекцій в середніх загальноосвітніх та вищих навчальних закладах України, запрошуючи юристів-практиків, вчених, представників правоохоронних органів держави.

Ми вважаємо, що правовий всеобуч населення України, в результаті його впровадження, буде одним із дієвих чинників, який вплине на підвищення рівня правової культури в суспільстві.

Отже, сучасний етап державного будівництва незалежної, демократичної, соціальної та правової держави в Україні вимагає забезпечення розвитку правового суспільства, з належним рівнем правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин, адже без цієї принципової умови неможливо розвинути правову систему України.

Використана література:

1. Горбунова Л. М. Методика правової освіти: [навч.-метод. посіб.] / Л. М. Горбунова, Н. М. Оніщенко, О. Р. Копієвська. — К.: Атіка-Н, 2005. — 88 с.
2. Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): [навч. посіб.] / [за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко]. — К.: Юрінком Інтер, 2008. — 400с.
3. Кельман М. С. Загальна теорія права (з схемами, кросвордами, тестами): [підручник] / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. — К.: Кондор, 2002. — 353 с.
4. Котюк В. О. Теорія права: Курс лекцій: [навч. посіб.] / В. О. Котюк. — К.: Вентурі, 1996. — 208 с.
5. Мяловицька Н. А. Правова культура як складова праворозуміння / Н. А. Мяловицька // Альманах права. Праворозуміння та правореалізація: від теорії до практики. Науково-практичний юридичний журнал. Випуск 2. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. — С. 53-55.
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: [підручник] / [пер. з рос.] / О. Ф. Скакун. — Харків: Консум, 2006. — 656 с.
7. Теорія держави і права: [навч. посіб.] / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.; [за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова]. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 368 с.
8. Теорія держави і права: [підручник] / С. Л. Лисенков, А. М. Колодій, О. Д. Тихомиров, В. С. Ковальський; [за ред. С. Л. Лисенкова]. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 448 с.

Матат А. В. Удосконалення рівня правової культури суспільства як дієвий принцип розвитку правової системи України.

В статті аналізується питання удосконалення рівня правової культури суспільства в умовах розвитку правової системи України. Автором досліджуються теоретичні питання інституту правової культури, запропоновуються шляхи та методи підвищення її рівня серед населення.

Ключові слова: правова культура, правосвідомість, правовий нігілізм, правове виховання, правовий всеобуч, правова держава.

Матат А. В. Усовершенствование уровня правовой культуры общества как действенный принцип развития правовой системы Украины.

В статье анализируется вопрос усовершенствования уровня правовой культуры общества в условиях развития правовой системы Украины. Автором исследуются теоретические вопросы института правовой культуры, предлагаются пути и методы повышения её уровня среди населения.

Ключевые слова: правовая культура, правосознание, правовой нигилизм, правовое воспитание, правовой всеобуч, правовое государство.

Matat A. The Improving of Society Legal Culture Level as an Effective Principle of Ukrainian Legal System Development.

In the conditions of construction of the law state in Ukraine one of the current and problematic issues is a question of legal culture level in our society which nowadays has no high rates. Lately a negative attitude to the law, its actions and the importance spreads among society. In fact the people of the state lose faith in law as a phenomenon of social reality and a fundamental fool in the context of stale and legal construction. Such tendency is called legal nihilism which scientists call the opposite of the legal culture.

One of the main ideas of development of legal system in Ukraine is to overcome existing in society negative attitude to the law which aims to improve the legal culture of society. For the effective overcoming of legal nihilism it is necessary to develop ways and methods of improving level of legal culture in the society which on the law conscious level will have respect and restore the authority of law. The author explores the theory of the institute of legal culture and results recommendation methods (ways, conditions, factors), that can properly influence on increasing of level of legal culture.

According to the author of the article, one of the most effective factors for increasing of level of legal culture in the society should be the introduction of compulsory law education in the population of Ukraine.

Key words: legal culture, legal awareness, legal nihilism, legal education, law universal education, legal country.